

דבר העורכים

בגיליון מספר 7 של גילוי דעת ארבעה מאמרים, שתי מסות ושתי ביקורות ספרים. המאמרים מציעים, כל אחד בדרכו, חדשנות חינוכית, חברתית או תרבותית. שתי המסות בוחנות סוגיות הקשורות בלאומיות מכיוונים שונים. לבסוף, ביקורות הספרים מבטאות את מורכבות הדיון בשאלות יסוד חינוכיות ותרבותיות בעידן הנוכחי.

מאמרם של דפנה גולן ויונה רוזנפלד, הפותח את הגיליון, עוסק בסוגיה חשובה ואקטואלית – שותפות אקדמיה וקהילה. כפי שמציינים המחברים, אמנם זהו תחום מתפתח, אך ידע ומחקר בכל הנוגע אליו חסרים כיום. המאמר מציע ראייה חדשנית של הקשר בין האקדמיה והקהילה, בהתבסס על שיטת ה"למידה מהצלחות". בלב המאמר בחינה קרובה של קורס ייחודי, "מתורגמות קהילתית" שמו, וניסיון להפיק ממנו תובנות לגבי ההצלחה של מסגרות אקדמיות-קהילתיות. מקורות המידע השונים הנבחרים במאמר מובילים את המחברים להתמקד בארבעה עקרונות ללימוד הצלחת מעורבות הסטודנטים בקהילה. אלה מאוגדים יחדיו במודל מעל"ה: מחויבות, עקביות, למידה והקשרים. המחברים חותמים את הדיון בשאלה טעונה הנוגעת לערך ולסכנות הפוטנציאליים הטמונים בעיסוק בהקשרים הפוליטיים של העשייה החברתית או בהתרחקות מהם. סוגיה זו אינה ייחודית למסגרות המדוברות, ובירורה עשוי לתרום למגוון רחב של הקשרים חברתיים, חינוכיים ואחרים.

בעוד מאמרם של גולן ורוזנפלד מבקש ללמוד מפרויקט מוצלח בהשכלה הגבוהה הישראלית, מאמרו של עידו חברוני מציע לייבא לישראל תכנית לימודים הרווחת באוניברסיטאות מובילות בארצות הברית. כמענה למשבר במדעי הרוח – סוגיה שתידון בהמשך הגיליון – מזמין המחבר את הקוראים לבחון את האפשרות של לימודי ליבה שיהיו מובנים לתוך תכניות הלימודים במערכת ההשכלה הגבוהה. המענה שמציע חברוני מושתת על תכניות שקיימות באוניברסיטאות ייל וקולומביה והמתמקדות ב"ספרי מופת" (Great Books). התכניות מפגישות סטודנטים באופן ישיר עם טקסטים קלאסיים, העוסקים בין היתר ב"דילמות הגדולות" של הקיום האנושי והמאפשרים גיבוש זהות ופיתוח אנושיות. חברוני דן בהיבטים של תוכן

ופדגוגיה ומציע שתי אפשרויות ליישום הגישה במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. הוא מסכם בקבעו שמודל זה מתאים במיוחד לחברה הישראלית, שכן הוא "מעודד מפגש בלתי אמצעי עם הטקסטים התרבותיים המכוננים ומבוסס על דיון ביקורתי, שבו בוחן הסטודנט את עצמו ואת החברה שבה הוא חי למול מורשת העבר".

לעומת שני המאמרים הראשונים, שעסקו במעשה החינוכי, מאמרו של איתן גינזברג מזמין אותנו לדיון תיאורטי עמוק ורחב יריעה. גינזברג מבקש לחשוב מחדש על מושג מרכזי, הניצב בבסיסם של טקסטים ומחקרים רבים בני זמננו – מושג התרבות. העובדה שמדובר במושג כה נפוץ מובילה לא פעם לשימוש חופשי ב"תרבות" באופן שעלול להיות מעורפל, חלקי או בלתי אחיד. בד בבד, מאחר שהוא משמש חוקרים וכותבים רבים, ראוי לעשות מאמץ ולהגדירו באופן בהיר ומודע. המחבר בוחן מגוון רחב של הגדרות קיימות ודן באופיין הייחודי ובסכנות העשויות לנבוע מהן. מתוך כך מוצעת הגדרת-על מארגנת, הכוללת שלוש קטגוריות: טעם, ערך ושליטה. אמנם מדובר בהגדרה מורכבת של "התרבות כמרחב של סתירות ולא בהכרח כשלמות", כפי שמציין המחבר, אך יש בכוחה לפתוח "צוהר לבחינת השלכות התרבות על ההתנהגות האנושית – נורמלית ופרוורטית, פרטית וציבורית, קבוצתית ולאומית, אזרחית ופוליטית". המחבר מתייחס לתרגום המתודולוגי של ההגדרה המוצעת וכן לעובדה שפענוח מושג התרבות טרם הושלם וכי לפתחו ניצבות עוד שאלות רבות.

מאמרה של ציפי גושפנץ, שסוגר את פרק המאמרים, לוקח אותנו מ"תרבות" כמושג כללי למקרה ספציפי של תרבות ארגונית, כשליה ואתגריה. המאמר עוסק בפרשה הטראגית של ריבוי התחלואה בקרב חיילים שהשתתפו באימוני צלילות במי הקישון המזוהמים, ובוחן אותה בתוך הקשר של תהליכי תקשורת ואתיקה בארגונים. המחברת מנתחת את העדויות הרבות שהצטברו במסגרת ועדת החקירה שעסקה בנושא, מתוך כוונה לזהות תהליכים בלתי פורמליים שהשפיעו על התנהלות הפיקוד הבכיר ועל שיקול דעתו. המחקר מתעמק בתפיסות הסובייקטיביות, בפרשנויות וממילא גם בהטיות אפשריות של הפיקוד הבכיר, ובאופן שבו הובילו אלה ליצירת תרבות ארגונית מסוימת שלא תמיד עלתה בקנה אחד עם הנורמות והערכים הפורמליים של הארגון. מעבר לערך הרב שיש לעצם ניתוח העדויות בפרשה כאובה זו, המאמר מציע תובנות שחורגות מהמקרה המדובר ונוגעות בסוגיות של אתיקה ותרבות ארגונית באשר היא. ברוח זו, המחברת מסיקה ש"הפער בין המנגנון הפורמלי המוצהר – האתיקה – לבין השיקולים והבחירות

[...] הנעשות בשגרת הפעילות, עשוי להצטמצם רק כשראשי הארגון ישמשו דוגמה אישית".

בהמשך הגיליון מופיעות כאמור שתי מסות שעוסקות בסוגיות הקשורות בלאומיות. בראשונה מהן דנים **מרדכי קרמניצר** ו**עמיר פוקס** בהצעת החוק השנויה במחלוקת שזכתה לכינוי "חוק הלאום". המחברים סוקרים את ההיסטוריה החקיקתית של ההצעה, את מהות ההצעה ומאפייניה, אך בלב המסה ניצבת בחינה ביקורתית נוקבת של הצעת החוק. המחברים מצביעים על הפרה חמורה של האיזון בין אופייה היהודי של המדינה לאופייה הדמוקרטי: כך למשל, הסעיף הנוגע לאופייה הדמוקרטי של המדינה "הוא כה מאולץ וחסר תוכן, שיותר משהוא מעיד על מחויבות ההצעה לדמוקרטיה, הוא מעיד על ההפך". הממד האנטי-דמוקרטי בהצעה מתבטא גם ביחס של הדרה ושל אדנות ועליונות כלפי המיעוט הערבי. בדברים אלה, מתריעים המחברים, הצעת החוק לא רק מפרה עקרונות בסיסיים של משטר דמוקרטי, אלא אף חותרת תחת יסודות הציונות כפי שהם מגולמים בהכרות העצמאות של מדינת ישראל.

מסתה של **נורית בסמן-מור** עוסקת גם היא בסוגיה שנויה במחלוקת הקשורה בלאומיות ושואלת, "האם מערכת החינוך בישראל צריכה לטפח זהות לאומית?" שאלה זו מתעצמת לנוכח אופייה הפלורליסטי של החברה בישראל, הכוללת פרטים המזדהים עם דתות, תרבויות ולאומים מגוונים. היא מתעצמת עוד בשל הקיטוב והמתח בין הרוב הלאומי היהודי למיעוט הערבי בישראל. לכן, מציעה המחברת, ניתן לפתח זהות אזרחית משותפת, שתתאפשר "אם כל האזרחים ייהנו מאזרחות שוויונית ומתחושה שהם רצויים, כלומר אם יישמרו הערך של כבוד האדם ועקרונות המשטר הדמוקרטי ההתדיינותי". בסמן-מור דנה באפשרות לקדם זהות אזרחית משותפת באמצעות עשייה חינוכית ומדימה אפשרות זו דרך הצגת פעילותו של מכון "מרחבים". היא גם מתייחסת לסוגיות של נרטיב היסטורי ושל שפה, ומציינת כי חשוב "להעניק לערבים בישראל מידה מסוימת של אוטונומיה בקביעת תכנית הלימודים שלהם וערכיהם וביכולת לטפח זהות לאומית ודתית".

שתי ביקורות ספרים חותמות גיליון זה. בראשונה כותב **קובי גוטרמן** על ספרו של **אברהם פרנק**, על כתפיהם: על עולמם הפוליטי של מנהלי בתי-הספר בישראל כעשור השני של המאה ה-21. בביקורת זו (ואף בזו הבאה) עולה מורכבות הדיון בסוגיות חינוכיות ותרבותיות. גוטרמן מוצא ערך בניתוח ה"חד וברור" של הגורמים המשפיעים על תפקוד המנהלים בעידן זה המאופיין ב"מציאות משתנה, כוחות

מנוגדים, ממסד מבולבל ומערכת חינוך באובדן דרך והמנסה לשרת חברה מבולבלת אף יותר ממנה". עם זאת, הוא סבור כי מבנה הספר (המבוסס על עבודת הדוקטורט של המחבר) וגם עומס המידע המצוי בו עלולים להקשות על אנשי חינוך – מורים, פרחי ניהול ומנהלי בתי ספר – לזהות את משמעויותיו וטענותיו המרכזיות. נקודה משמעותית נוספת נוגעת להיעדרה של ביקורת מפורשת וישירה. ביקורת כזאת, לדעת גוטרמן, אינה נשמעת בספר מקולו של פרנק, וחסרה בעיקר לנוכח ניסיונו ועשייתו המרשימים, לרבות הניסיון להקים גוף עצמאי למנהלים.

לכסוף, ליאת פרידמן מגישה ביקורת חריפה על ספרו של יואב רינון, משכר מדעי הרוח. כאמור, סוגיה זו זכתה להתייחסות נוספת בגיליון זה, ואין זה פלא, שכן מדובר בנושא כבד משקל שרווח בעולם המערבי כולו ושהשלכותיו נרחבות. פרידמן שותפה לתחושתו של רינון שמצב זה "של דלדול וזלזול במדעי הרוח" מעורר "עצבות רבה על ההידרדרות האינטלקטואלית המתמשכת". אך למרות נקודת המוצא המשותפת, מסקנותיה של פרידמן שונות בתכלית מאלה של רינון. היא יוצאת נגד ביקורתו העזה כלפי גישות שונות, ובעיקר אלה הפוסט-מודרניות והפוסט-סטרוקטורליסטיות, שהן עבורו "לא פחות מקטסטרופה". פרידמן מפרטת שורה של כשלים בביקורת ומציינת כי "ללא נדיבות אנושית כלפי מי שרינון כביכול קורא וללא ניסיון להבין את הכתוב, מדגים רינון בכתיבתו את הידרדרות הרוח". למרות חריפותה של המחלוקת, אפשר לשאוב עידוד מעצם העובדה שהנושא הכאוב של משבר מדעי הרוח נמצא על סדר היום הציבורי. כעורכי גילוי דעת אנו שמחים לרתום את כתב העת לקידומו של דיון חשוב זה.

נמרוד אלוני, עורך ראשי
ניסים אבישר, עורך בפועל
אסף קידר, עורך מדעי